

doin kiinnostanevat lähinnä tuon kielen dialektologeja. Kirjan anti painottuu selvästi anglistiikkaan, mutta muitakin indoeurooppalaisia kieliä käsitellään jonkin verran. Eksoottisempien kielten (mm. suomen) dialektologiaa esitellään muutamassa yksittäisessä artikkelissa.

Keskityn seuraavassa niihin artikkeleihin, joilla voi katsoa olevan laajempaa yleiskielitieteellistä arvoa. Ensiksi käsitelen (kirjoittajien mukaisessa aakkosjärjestyksessä) viittä artikkelia, joissa pohjavire on vahvasti lingvistic-teoreettinen. Seuraavaksi esittelen lyhyemmin (niin ikään aakkosjärjestyksessä) viittä artikkelia, jotka ovat suppeampia tai sitten lähtökohdiltaan selvemmin kielikeskeisiä, mutta joissa kirjoittaja pyrkii kytkemään havaintonsa yleisempään kielitieteelliseen teoriaan. Hyvin kielikeskeiset murreanalyysit joudun tässä yhteydessä sivuuttamaan maininnoilla.

Kielihistoriaa murteen- tutkimuksen keinoin

JACEK FISIĄK (toim.) *Historical Dialectology: Regional and Social*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 37. Mouton de Gruyter, Berlin—New York—Amsterdam 1988. XIV + 694 s.

0. Puolan Błażejewkossa pidettiin 7.—10. toukokuuta 1986 historiallisen dialektologian kansainvälinen kongressi. Pääosa tuossa tilaisuudessa pidetyistä esitelmistä tulee nyt julkisuuteen kongressin presidentin Jacek Fisiakin toimittamana koosteena. Kirjassa on 28 artikkeliversiota kongressia varten valmistetuista esitelmistä; lisäksi mukana on tutkimusalaa koskeva mielipidekirjoitus *Trends in Linguistics* -sarjan päätoimittajalta Werner Winteriltä.

Lyhyessä esipuheessaan Fisiak esittää toivomuksen, että kirja tavoittaisi muitakin kuin varsinaisia murteen tutkijoita: teoksesta voisivat hyötyä myös esimerkiksi variaation tutkimuksen tai diakronisen kielitieteen harjoittajat. Totuus on kuitenkin, että useimmat artikkelista ovat sangen kielikeskeisiä ja niin muo-

1. Tavoitteiltaan kunnianhimoisin artikkeli kirjassa on Henning Andersenin »Center and periphery: adoption, diffusion, and spread» (s. 39—83). Tämä pitkä kirjoitus käsittelee yhtä historiallisen dialektologian keskeisistä teemoista: keskus- ja äärialueiden eroa kielen muuttumisen suhteen. Samalla kirjoitus on kriittinen kannanotto ns. adoptio-teoriaan, jonka monet dialektologit ovat — Andersenin mielestä löyhän perustein — korottaneet Matteo Bartolin »normeihin» rinnastuvaksi yleisprinsiipiksi selitettäessä kielenmuutosten leviämistä. Lyhyesti kysymys on siitä, että kielenpiirteiden etenemistä ja väistymistä on tavallisesti selitetty sillä, että eri varianttia käyttävien puhujaryhmien joutuessa kosketuksiin toistensa kanssa prestiisiarvoltaan korkeampi variantti syrjäyttää vähempiarvoisen. Andersen korostaa, että asetelma ei läheskään aina ole näin yksioikoinen: ensinnäkin uuden normin omaksuminen voi olla kvalitatiivisesti tai kvantitatiivisesti epätäydellistä, ja sitä paitsi uusi ja vanha normi voivat molemmat jäädä eloon, niin että prestiisimuodon omaksuminen ei aiheutakaan

normin vaihdosta vaan synnyttää aikaisempaa mutkikkaamman, ilmaisuvaroitaa itse asiassa entistä monipuolisemman järjestelmän. Tässä ei vielä ole paljonkaan uutta, ja lopultakin on vaikea kuvitella, keitä ovat ne Andersenin mainitsemat »monet dialektologit», jotka saattaisivat olla asiasta eri mieltä. Varmemmaksi vakuudeksi Andersen esittää kuitenkin suuren joukon esimerkkejä slaavilaisissa kielissä tapahtuneista muutoksista, joiden selittämisessä adoptio-teoria on joko tarpeeton tai voimaton. Artikkelin tärkein teoreettinen anti on Andersenin ehdotus kehittää luokitusmetodi murteiden keskinäisen statuksen mittaamiseksi ja kuvaamiseksi. Alue-lingvisteiltä periytyvät käsitteet keskus-alue ja äärialue sisältävät liikaa puhtaan alueellisia konnotaatioita, ja Andersen ehdottaa, että murteiden perusluokitus tehtäisiin Roman Jakobsonin esittämään tapaan murteiden viestinnällis-funktionaalisen aseman perusteella. Murteet ovat tällöin joko avoimia tai sulkeisia. Edelliset ovat laajalla alueella käytettyjä, jonkinlaisen koineen asemaan päässeitä murteita, jälkimmäiset taas suppea-alaisempia, eristeisempiä. Voidaan osoittaa, että avoimet murteet ovat esimerkiksi fonologialtaan ja morfologialtaan yksinkertaisempia kuin sulkeiset murteet, jotka usein ovat ottaneet vastaan keskus-alueen avoimista murteista tulleita muutoksia mutta uusien varianttien rinnalla säilyttäneet – äärialueen tapaan – myös vanhan edustuksen. Avoimet ja sulkeiset murteet tulisi jakaa edelleen alalajeihin ainakin sen mukaan, millaisia ovat murreyhteisön asenteet toisaalta omia, toisaalta ulkopuolisia kielenpiirteitä kohtaan. Hyödyntäen Ferdinand de Saussuren ajatuksia kielisysteemiä muovaavista keskihakuisista ja keskipakoisista voimista Andersen esittää murteiden jakamista endosentrisiin ja eksosentrisiin: edellisiä hallitsevat keskihakuiset kielelliset asenteet, jotka jarruttavat uudennoton vastaanottoa ulkoapäin, kun taas jälkimmäisille ominaiset keskipakoiset asenteet tekevät ne alttiimmiksi mukau-

tumaan naapurimurteiden edustukseen. Andersenin kirjoitus on – kuten aina – johdonmukainen, täsmällinen ja termikeskeinen. Lukija jää kiinnostuneena odottamaan Andersenin jatkotutkimusta, joka käsittelee typologisesti erilaisten kielenmuutosten esiintymistä avoimuus- ja endosentrisyysasteeltaan erilaisissa murteissa.

Hans Henrich Hock käsittelee kieliliittoja ja konvergenssia laajassa artikkelissaan »Historical implications of a dialectological approach to convergence» (s. 283–328). Kieliliittojen määrittämisessä on käytetty menetelmää, jota Hock kutsuu alueelliseksi lähestymistavaksi. Siinä lähtökohtana on ollut jokin maantieteellisesti rajattu alue. Hock painottaa, että ainakin yksinään tämä menetelmä on metodisesti puutteellinen, ja hän esittääkin sen tilalle dialektologiseksi nimeämänsä lähestymistapaa, jossa lähtökohtana ovat kielenpiirteet ja niiden levikki: samalla tavalla kuin kielenpiirteet kielen sisällä leviävät murteesta toiseen, ne voivat levitä myös kielirajan yli jopa siinä tapauksessa, että kielten välillä ei ole geneettistä yhteyttä. Eri kielikuntiin kuuluvat kielet saattavat tällä tavoin kehittyä typologisesti varsin samankaltaisiksi; esimerkkinä Hock mainitsee mm. ruotsin ja suomen typologisen lähentymisen. Dialektologisen näkökulman avulla kieliliittojen rajojen määrittäminen ja syntymekanismien selittäminen tulee entistä täsmällisemmäksi ja vankemmin perustelluksi. Hock havainnollistaa näkemystään arvioimalla Balkanin kieliliittoa dialektologisen näkökulman avulla. Hock pyrkii osoittamaan, että itse asiassa Balkanin kieliliitto on vain pieni osa aikaisemmasta, hyvin laaja-alaisesta kieliliitosta, joka on kattanut suuren osan romanisten, germaanisten ja slaavilaisten kielten alueesta Euroopassa ja joka on haaronut toisaalla seemiläisiin kieliin, toisaalla altailaisiin ja itäisiin indoeurooppalaisiin kieliin saakka. Yhteyksiä on osoitettavissa uralilaisiin kieliin asti. Hock huomauttaa, että moni muukin kieliliitto paljastuu oletettua laaja-alai-

Kirjallisuutta

semmäksi, kunhan alueellisen tarkastelutavan kahleista irrottaudutaan. Tämän jälkeen Hock kehittää edelleen ajatusta Euroopan kieliliitosta; hän valaisee sen syntyä ja rakennetta erityisesti sanajärjestystypologian avulla. Tukiaineistona ovat rinnakkaishavainnot Afrikan kielten sanajärjestyksen kehityksestä. Samalla Hock huomauttaa, että dialektologinen lähestymistapa tuo uutta valoa myös ns. typologisesti ristiriitaisiin (typologically inconsistent) kieliin. Yleensä on ajateltu, että tällaiset typologisilta ominaispiirteiltään heterogeeniset kielet (jollainen suomikin on) olisivat yksinkertaisesti parhaillaan siirtymässä yhdestä typologisesta luokasta toiseen: muutoksen ollessa hitaasti etenemässä typologia olisi ristiriitainen, ts. jotkin kielen rakenteet noudattaisivat jo uutta typologiaa, toiset olisivat vielä vanhalla kannalla. Hock korostaa, että todellisuudessa tällaiset kielet voivat olla typologisesti sängen vakaassa tilassa, ja heterogeenisuus selittyisi siten, että nämä kielet ovat kahden typologiselta luonteeltaan erilaisen kieliliiton raja-alueella. Toisaalta kieliliittojen muotoutumista jäljitettäessä on sanajärjestystypologia hyödyllinen piirre myös sikäli, että sanajärjestyksen muutos toisen kielen mallin mukaan todella on suhteellisen tavallista maailman kielissä. Vaikka eri sanajärjestystyyppit keskittyvätkin maantieteellisesti paljolti eri alueille, on SOV-tyyppi todistettavasti ollut aikaisemmin nykyistä yleisempi ja SVO-tyypin nykyinen laaja-alaisuus on suhteellisen myöhäistä. Hockin artikkeli tarjoaa paljonkin ajateltavaa varsinkin typologisista tutkimuksista kiinnostuneille: yhtä tärkeää kuin kielten geneettisten yhteyksien huomioon ottaminen on myös sen selvittäminen, millaisten yhdenmukaistavien kieliliittovaikeutusten alaisina kielet ovat ja ovat olleet.

Herbert Pilch pohtii koko tieteenalan, historiallisen dialektologian, tehtäväkenttää artikkelissaan »Dialectology in historical grammar» (s. 417–442). Mitä historiallinen dialektologia itse asiassa

tutkii? Pilch hylkää ajatuksen, että tutkimuskohteena olisi murteiden tai määramurretta puhuvien yhteisöjen historia. Pilch perustelee näkemystään hiukan poolemminkin sanankääntein, mutta ainakaan suomalaiselle lukijalle ei artikkelin sanoma tahdo hahmottua ennen kuin Pilch pääsee asiansa ytimeen. Hän nimittäin hyökkää sitä etenkin indoeuroopistien keskuudessa varsin vakiintunutta kahtiajakoa vastaan, jonka mukaan historiallinen dialektologia on pidettävä erillään historiallisesta kieliopista: edellisen alana olisivat murteet, jälkimmäisen pikemminkin kirjakieli sikäli, että historiallisissa vertailuissa nykytasoa edustaa standardikieli, eivät kyseisen kielen murteet. Tällaista metodista jaottelua Pilch pitää harhautuneena: hän esittää, että historiallisen kieliopin tarkastelussa on nykymurteiden erilaiset edustukset otettava huomioon, jolloin metodisesta kahtiajaostakin voidaan luopua. Historiallinen kielioppi on lopultakin sama asia kuin historiallinen dialektologia. Suomalaisessa dialektologiassa asia on ymmärretty juuri näin, joten meikäläinen murteentutkimuksen metodologia selviää pilchiläisessä katsannossa puhtain paperein. Meillä tämän saran tutkimukset ovat yleensä kulkeneet historiallisen kieliopin nimikkeen alla (tai yksilöidymmin historiallisen äänneopin, historiallisen muotoopin jne.); termi historiallinen dialektologia on meillä harvoin käytössä. Epäilemättä kirjallisen traditiomme nuoruus (ja sitä myöten suhteellinen niukuus) on osaltaan estänyt suomalaista dialektologiaa hakeutumasta indoeurooppalaistyyppiselle metodisesti yksinkertaisemmalle mutta samalla perusteeltaan hatarammalle tielle historiallisen kieliopin tutkimuksessa. Pilch antaa vielä käytännön metodista opastusta siitä, miten historiallista kielioppia voidaan tutkia kirjavienkin murre-edustusten pohjalta; tämä kaikki on fennistille perin tuttua. Artikkelinsa loppuun Pilch on sijoittanut toisenkin ärsyksen: se empiirinen aineistopohja, jonka varassa murteentutkimus ja sosiolingvistiikka ovat

tottuneet toimimaan, on aivan liian vaativan ja ohut dialektologisesti painotuneen historiallisen kieliopin tutkimukseen. Kaikkiaan Pilchin ajatukset historiallisen kieliopin uudesta määrittelystä voivat olla indoeuropisteista sangen hätkähdyttäviä ja ärsyttäviäkin: edes kirjan toimittaja Fisiak ei esipuheessaan malta olla tuomitsematta Pilchin epäkanonisuutta vaan toteaa tällaisten näkemysten olevan »far from being generally accepted» (s. V).

Perseptiodialektologian uranuurtaja Dennis R. Preston haluaa artikkelissaan »Change in the perception of language varieties» (s. 475–504) vankistaa huomosti tunnetun tutkimusalansa asemaa pyrkimällä osoittamaan, että perseptiotutkimukset voivat antaa niin täydennystä kuin tukeakin normaalin murteentutkimuksen eli produktiodialektologian tekemille havainnoille. Aluksi Preston esittelee lyhyesti perseptiodialektologian keskeiset tutkimusmenetelmät, joiden avulla puhujilta kerätään tietoa mm. siitä, millainen käsitys heillä on äidinkielen eri murteista, niiden ominaispiirteistä ja alueellisesta levikistä, sekä millaisia arvoarvostelmia eri murteisiin liitetään esimerkiksi niiden esteettisen »miellyttävyyden» tai kielellisen »korrektiuden» mukaan. Näitä asioita Preston on käsitellyt monissa muissakin kirjoituksissaan. Tällä kertaa hän haluaa valaista sitä, ilmenevätkö meneillään olevat kielellisen maailmankuvan muutokset samantapaisena sosiolektalisena vaihteluna kuin käynnissä olevat todelliset kielimuutokset. Toisin sanoen jos puhujien käsitys kielellisestä ympäristöstään on joltain osin muuttumassa, näkykö muutos siten, että esimerkiksi eri-ikäiset puhujat antavat testeissä ja kyselyissä erilaisia vastauksia. Asiaa selvittääkseen Preston otti tutkittavakseen joukon puhujia Michiganin ja Indianan osavaltioista Yhdysvalloissa. Koin suuria eroja ei demografisesti erilainen puhujien kyselyvastauksissa tullut esiin, mutta juuri eri ikäpolvien vastaukset erosivat johdonmukaisesti toisistaan sen verran, että

Preston katsoo ainakin yhden perseptiodialektologisen muutoksen olevan selvästi käynnissä tutkimusalueella. Nuorten ilmentämät arvoarvostelmat samoin kuin heidän käsityksensä Yhdysvaltain keski- ja itäosien puheenparresta viittaavat siihen, että michiganilaiset ovat aikaisempaa selvemmin erottautumassa itäisestä, Uuden-Englannin seudun murre- ja kulttuurialueesta ja että indianalaiset ovat samaan tapaan irtautumassa entistä etäämmäs eteläisestä murrevyöhykkeestä. Molemmissa osavaltioissa nuoret assosioituvat aikaisempaa kiinteämmin »Keskilännen» alueeseen. Preston huomauttaa, että todellisen puheen tasolla on havaittu vastaava ilmiö: leviämässä olevat kielennuutokset lähentävät vähitellen Michiganin–Indianan seutua »Keskilänteen». Artikkelin lopuksi Preston korostaa eri tieteenalojen yhteistyön tärkeyttä perseptiodialektologiassa: tutkija voi suuresti hyötyä paitsi produktiodialektologian keräämistä tiedoista myös kulttuurimaantieteen teoreettisista ja modernin kulttuurihistorian empiirisistä havainnoista.

Peter Trudgill käsittelee murteiden törmäystä artikkelissaan »On the role of dialect contact and interdialect in linguistic change» (s. 547–563); samoja ajatuksia Trudgill esitti vieraillessaan Lingvistiikan 9. kesäseminaarissa Jyväskylässä 1988. Trudgill tarkastelee kielennuutoksia, joita hän kutsuu interdialektimuodoiksi. Vanhastaan tutuin laji näitä ovat kahden erilaisen murre-edustuksen törmäyksestä syntyneet sekamuodostet, jotka ovat jonkinlaisia eri edustusten kompromissivariantteja. Suomessa näihin kuuluvat esimerkiksi itä- ja länsimurteiden raja-alueiden astevaihteluparit *mehtä* : *mehtän* ja *mettä* : *metän*. Tällaiset hybridimuodostet vakiintuvat usein murteen pysyviksi osasiksi. Trudgill on kuitenkin kiinnostuneempi toisenlaisista, usein tilapäisiksi ja ehkä vain idiolekteittaisiksi jäävistä interdialektimuodoista, jotka syntyvät hyperadaptaation tietä. Trudgill viittaa lyhyesti hyperadaptaation tunnetuimpaan tyyppiin hyper-

Kirjallisuutta

korrektiuteen ja siirtyy sitten pääaiheeseensa: hyperdialektalismien esittelyyn. Trudgill mainitsee esimerkkejä toisaalta englannin, toisaalta norjan murteissa syntyneistä hyperdialektaalista muodoista: kyse on siitä, että puhujat pyrkivät erottautumaan naapurimurteen kannasta niin tarkoin, että muuttavat jonkin näille murteille yhteisen edustuksen uuteen asuun. Kun hyperkorrektiudessa on kysymys uuden edustuksen ylitaivottelusta, hyperdialektaalisuus siis tarkoittaa naapuriston tarjoaman uuden edustuksen ylikarttelua. Olennaista on, että tällaiset interdialektimuodosteet ovat uusia eli niitä ei ole ennen törmäystilannetta esiintynyt kummassakaan murteessa. Suomalaisesta hyperdialektalismista sopii esimerkiksi edustus *maitaa* (pro *maitoa*) paikoin länsi- ja itämurteiden rajoilla; motiivina kun ei ole yleiskielen tavoittelu vaan savolaisuuden karttelu. Lopuksi Trudgill korostaa, että toki hyperadaptaation kautta syntyneet hyperkorrektit tai hyperdialektaaliset muodot toisinaan jäävät murteen pysyviksi piirteiksi. Erityisesti uusien murteiden synnyssä voi hyperadaptaatiolla olla hyvinkin syvällekäyvä vaikutus: hyvä esimerkki tästä on maaltamuuton kasvattaman kaupungin puhekielen muovautuminen.

2. Suomen murteita käsitellään yhdessä artikkelissa, jonka kirjoittaja tosin on yhdysvaltalainen: Lyle Campbell pyrkii artikkelissaan »Syntactic change in Finnish dialects» (s. 85–110) havainnollistamaan sitä, miten dialektologiaa voi käyttää apuna historiallisessa lauseopissa, miten dialektologisin havainnoin kyetään valaisemaan menneisyydessä tapahtuneiden muutosten syntyä ja kehitysvaiheita. Campbellin esimerkeiksi valitsemat muutokset ovat osin amerikkansuomesta, osin kansanmurteistamme sekä Helsingin puhekielestä. Suurimman huomion Campbell suuntaa eräisiin subjektin ja objektin asemaa koskeviin muutoksiin, jotka ovat yltäneet yleiskielen asti. Kyseessä ovat nimenomaan

muutokset, jotka ovat tuottaneet persoonattomia verbimuotoja sillä keinoin, että lauseen pintasubjekti on syntaktiselta statukseltaan siirretty objektiksi, esim. *hän on petetty* > *hänet on petetty*. Artikkelin suomenkielisisä sanoissa on – totta kai – kirjoitusvirheitä, mutta vain anteeksiannettavassa määrin.

Anthonij Dees vaatii kirjoituksessaan »Propositions for the study of Old French and its dialects» (s. 139–148) tiukempaa metodista otetta muinaisranskan historiallis-dialektologiseen tutkimukseen. Teoreettisimmat Deesin esille tuomista näkökohdista ovat tärkeitä minkä hyvänsä kielen historiaa tutkivalle. Dees huomauttaa monien tutkijoiden menevän vikaan etsiessään menneisyyden kielimuodoista pelkästään säännöllisiä, vakaita edustuksia: »vapaa» vaihtelu ja keskeneräiset, meneillään olleet kielenmuutokset ovat nimittäin jo menneisyydessäkin epäilemättä pitäneet yllä vastaavanlaista kielisysteemin heterogeenisuutta, jonka nykymurteiden tutkijat joutuvat ottamaan huomioon. Toiseksi Dees arvostelee historiallisen dialektologian harjoittajien tyytymistä liian hatariin perusteluihin muutosten syntyä selittäessään: selitystä voidaan pitää luotettavana vain siinä tapauksessa, että syyn ja seurauksen välinen ajallinen ja alueellinen yhteys voidaan osoittaa riittävän kiinteäksi. Vaikeaselkoisten muutosten selittämistä analogian avulla Dees pitää todellisen ongelman kiertämisenä, mikäli ei kyetä erikseen perustelevaan sitä, miksi analogista muodostetta tarvittiin juuri tuossa murteessa juuri tuohon aikaan, vaikka tuota muodostetta ei aikaisemmin eikä muissa murteissa kehitetty. Tämä on tärkeä huomautus. Analogiaan turvautuminen saattaa tosiaankin olla tutkijalle houkutteleva hätäratkaisu monissa sellaisissa tapauksissa, joissa muutokselle ei »omaehtoisempaa» selitystä tahdo löytyä. Huomattakoon, että esimerkiksi monet sellaiset muutokset, jotka voidaan hyperadaptaation avulla selittää hyperdialektalismeiksi (ks. ed. Trudgillin artikkelin esittelyä), siis poh-

jimmiltaan eksogeenisen, kielimuodon ulkopuolelta tulleen ärsyksen laukaisemiseksi, on vanhastaan selitetty analogiiksi muutoksiksi, ts. lähtökohdiltaan endogeenisiksi.

Hyvin lyhyt kriittinen kannanotto on myös Camiël Hamansin kirjoitus »The unnaturalness of naturalness» (s. 229–233). Variaatioteorian ollessa hahmotumassa 1970-luvun alkupuolella siihen pyrki sisältymään eräänlaisia äännelain sukulaisilmiöitä, jonkinlaisia kielenmuutoslakeja. Toisinaan esitettiin esimerkiksi, että »normaalit» ääntenmuutokset väistämättä seuraisivat foneettisia määreiteitä, joita olisivat mm. pitkien vokaalien suppeneminen ja diftongin komponenttien pyrkiminen mahdollisimman etäälle toisistaan foneettisesti. Periaatteessa vain näitä latuja seuraavia muutoksia olivat jotkut taipuvaisia pitämään foneettisesti luonnollisina, »normaaleina» ääntenmuutoksina. 1980-luvulla variaatioteoreetikot luopuivat tällaisesta luonnollisuusjaottelusta – »luonnottomia» muutoksia tuntui kerta kaikkiaan tapahtuvan liian paljon. Hamansin artikkeli on vielä yksi hyökkäys vanhaa dikotomiaa vastaan. Ärsyksen kirjoittajalle on antanut se, että eräitä artikkelissa tarkasteltuja hollannin murteiden diftongiutumislmiöitä on vielä viime vuosina yritetty selittää sillä tavoin, että aktuaaliset havainnot kielenaineksesta on (Hamansin mielestä) tulkittu virheellisesti, jotta ne olisi saatu pakotetuiksi foneettisen muutoslain kehyksiin.

Ernst Håkon Jahr esittää lyhyessä artikkelissaan »Social dialect influence in language change: the halting of a sound change in Oslo Norwegian» (s. 329–335), että tutkiessaan puhekieltä nykyisessä kaupungistuneessa yhteiskunnassa olisi tutkijan luokiteltava kielenpiirteitä pikemminkin niiden »urbaaniusasteen» kuin »standardiusasteen» mukaan. Meillä on vielä kielenmuutoksia seuratesaan tutkijat kiinnittävät kovasti huomiota siihen, onko jokin piirre yleiskielen mukainen vai sen vastainen (standard or non-standard). Jahrin mielestä olennai-

sempää piirteen leviämisen tai väistymisen suhteen on kuitenkin se, assosioituuko piirre puhujien mielessä kaupunkikieleen vai maaseutumurteeseen (urban or non-urban). Tällä tavoin voidaan selittää esimerkiksi sitä, että ylimpien sosiaaliryhmien puheeseen (ja jopa yleiskieleen asti) leviää murteellisia, epästandardia variantteja: riittävä urbaanius voi mahdollistaa variantin huomattavan sosiolingvistisen menestyksen. Havainnollistaakseen urbaaniuden voimaa Jahr esittelee erästä Oslon puhekielen muutosta, joka jätettiin foneettisesti puolitehen, jotta muutoksen tuotos ei olisi langennut yksin läheisen maaseudun epäurbaanin variantin kanssa. Jahrin ajatus on kiintoisa. On silti hiukan yllättävää, että hän on halunnut tuoda sen esiin historiallisen dialektologian kongressissa.

Witold Mańczakin artikkeli »Bartoli's second 'norm'» (s. 349–355) on pieni puolustuspuhe aluelingvistiikan oppi-isän Matteo Bartolin puolesta. Kun viimeaikainen historiallinen dialektologia on välillä lujastikin arvostellut Bartolin ajatuksia, haluaa Mańczak nyt korostaa, että ei Bartolin näkemyksissä sinänsä mitään vikaa ole, mutta niitä on tulkittu ja siksi myös käytetty väärin. Bartolin keskeiset väittämät ovat kiteytettyinä niissä viidessä »normissa», joilla Bartoli luonnehti kielenpiirteiden relatiivisen kronologian ja alueellisen levikin korrelaatiota. Mańczak katsoo, että nimenomaan Bartolin toinen »normi» on yleisesti ymmärretty väärin: monet tutkijat vetoavat Bartoliin väittäessään, että innovaatiot keskittyvät keskusalueiden murteisiin, minkä vuoksi äärialueet ovat murteeltaan arkaaisempia. Mańczak korostaa, että Bartolin ajatusta ei pidä tulkita siten, että keskusalueilla – jostain merkillisestä syystä – todella tapahtuisi kielenmuutoksia paljon useammin kuin äärialueilla ja että äärialueet olisivat ominaisluonteeltaan olennaisesti konservatiivisempia kuin keskusalueet. Mańczak luetteleekin romaanisista kielistä joukon esimerkkejä, joissa äärialueet esiintyvät innovoivina ja keskusalueet konservatiiv-

Kirjallisuutta

visina. Kirjoituksen lopuksi Mańczak muotoilee Bartolin toisen »normin» uuteen asuun, jonka Mańczak toivoo estävän virhetulkinnat sekä harhauttavat ve-toamiset Bartolin näkemyksiin.

3. Kirjaan sisältyvistä selvimmin dialektologis-kielikeskeisistä kirjoituksista useimmat käsittelevät anglistiikkaa. Seuraavassa luettelen nämä artikkelit aihepiireittäin hyvin karkeasti ryhmiteltyinä.

Muinaisenglantia luotaavat Fran Colmanin »What *is* in a name?» sekä Manfred Vossin »Old English glossaries and dialectology». Keskienglantia käsittelevät Raymond Hickeyn »A lost Middle English dialect», Hans Petersin »On the state and possible aims of Middle English word geography» ja Martyn F. Wakelinin »The phonology of South-Western English 1500–1700». Varhaisnykyenglantia tarkastelee Manfred Görlach kirjoituksessaan »The study of early Modern English variation – the Cinderella of English historical linguistics». Alex Agutterin artikkeli »The dangers of dialect parochialism: the Scottish vowel length rule» käsittelee nykyenglannin skottilaismurteita, Harold Paddockin »The actuation problem for gender change in Wessex versus Newfoundland» taas selvittelee eräiden brittiläis- ja amerikkalaismurteiden suhdetta. Tehtäväkenttä on ajallisesti ja alueellisesti laajempi Patricia Poussan artikkelissa »The relative WHAT: two kinds of evidence», joka tarkastelee eräitä relatiivipronomineja, samoin kuin Herbert Voitlin kirjoituksessa »The history of voicing of initial fricatives in Southern England: a case of conflict between regional and social dialect», joka käsittelee sananalkuisten frikatiivien soinnillistumista.

Muita indoeurooppalaisia kieliä käsitellään muutamassa kirjoituksessa. Anders Ahlqvistin »Remarks on the question of dialects in Old Irish» tarkastelee muinasiiriä, Peter Wiesingerin »Die Vokalentwicklungen des Niederländisch-Schlesischen in strukturgeographisch-strukturhistorischer Sicht»

kuvaa Sleesiassa toisen maailmansodan loppuun asti puhuttuja saksalaismurteita. Romaanisten kielten varhaishistoriaa tarkastelevat Helmut Lüdtken »The importance of dialectology for a new look at Romance linguistic history» sekä Pieter Th. van Reenenin ja Lene Schøslerin yhteisartikkeli »Formation and evolution of the feminine and masculine nominative singular nouns in Old French *la maison(s)* and *li charbons*». Thomas L. Markey esittelee Itä-Alpeilla säilyneitä reliktinomaisia sekakieliä kirjoituksessaan »Ladin and other relic language forms in the eastern Alpine region». Lisäksi kirjassa on kaksi artikkelia intiaanikielistä: Ives Goddardin »Stylistic dialects in Fox linguistic change» ja Kenneth C. Hillin »The phonological incorporation of Spanish into Mexicano (Nahuatl)». Yksi kirjoitus käsittelee koptin kieltä: Wolf-Peter Funkin »Dialects wanting homes: a numerical approach to the early varieties of Coptic».

4. Eräänlaisena jälkipuheena on Werner Winterin mielipidekirjoitus »Metaphors in dialectological diction. A critical note» (s. 679–685). Winter jätti kongressiesitelmänsä tässä yhteydessä julkaisematta voidakseen saattaa lukijoiden tietoon näkemyksensä eräistä murteen tutkimuksen terminologiaa koskevista seikoista. Winterin huolenaiheena on harhaanjohtavien metaforien runsaus dialektologien kielenkäytössä ja jopa alan termistössä. Koska terminologia paitsi heijastaa ajateluamme myös samalla ohjailee sitä, Winter pitää virheellisten termien käyttöä tuomittavana. Winter tarkoittaa tapauksia, joissa »sanotaan '+X', vaikka tarkoitetaan '-X'»: ei esimerkiksi pitäisi puhua *kielenpiirteiden leviämisestä* (tai diffuusiosta), koska tosiasiaa on kysymys siitä, että *puhujat omaksuvat* uusia piirteitä kielenkäyttöön. Tämötapaiset metaforat sekoittavat keskenään prosessin aktiivisen ja passiivisen osapuolen ja saavat ne vaihtamaan rooleja. Tällä tavoin puhujasta, jolla todellisuudessa on varsin suuri vapaus valita käyttö-

mänsä variantti, tuleekin jonkinlainen ulkopuolisen diffuusioaallon alle jäävä alistuja. Erityisesti Winteriä ärsyttävät mm. Peter Trudgillin viljelemät sotilaalliset metaforat, joissa kielenpiirteet »hyökkäävät» puheyhteisöihin ja »piiritävät» niitä. Osansa kritiikistä saa myös Johannes Schmidt aaltoteoriasia takia: tuon teorian omaksuminen kun on harhauttanut lingvistikin niin yleisesti väärin metaforien puolille, joilla kielenpiirteet esiintyvät aktiivisina toimijoina. Vaikka Winter ei ainakaan vielä ole valmis ehdottamaan uutta termistöä hylättävien tilalle, hän kehottaa kielentutkijoita karttamaan harhaanvieviä metaforia; tieteellisessä kielenkäytössä ei niillä pidä olla sijaa.

Kaikkiaan tämä Błażejewkon kongressin esitelmäkooste on kiintoisaa luettavaa niin dialektologille kuin diakronistillekin. Teos on pakostakin sangen seka-koosteinen, mutta sen laajuus takaa, että hyvinkin erilaiset lukijat löytävät siitä jotain kiinnostavaa. Etsinnän helpottamiseksi on kirjan lopussa nimiluettelo, johon on sisällytetty kaikki kirjassa mainitut tutkijat. Ulkoasultaan kirja on juuri niin huolellista työtä kuin *Trends in Linguistics* -sarjassa on totuttu näkemäänkin. Painovirheitä on vähän. Pahin kömmähdys on, että Anders Ahlqvistin – kirjan suomalaisedustajan – artikkelissa on jokainen aukeama varustettu väärällä artikkelinimellä.

KARI NAHKOLA